

УДК 504.03

А.М.Вдовиченко, к.е.н.

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова

В.А.Нагайник, к.і.н.

Одеський державний екологічний університет

ЕКОЛОГО-СОЦІАЛЬНА НАПРАВЛЕНІСТЬ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЯК НАГАЛЬНА ПОТРЕБА СУЧАСНОСТІ

Науково доведено, що діючий на принципах ринкового фундаменталізму механізм господарювання розпалює прагнення до наживи, варварське ставлення до природи, загострює протиріччя між нею і людиною, створює умови для екологічної катастрофи. Світова спільнота повинна ж відвернути це шляхом розроблення і дотримання нової парадигми розвитку, формування єдиного екологічного світогляду, соціоприродного середовища, в якому забезпечується примат духовного над матеріальним, змінюється спосіб життя.

Ключові слова: *ринковий фундаменталізм, технократичне мислення, нова парадигма розвитку, соціально-екологічна модель, соціально-природне середовище, екологічний світогляд.*

В процесі історичного розвитку людству доводилося розв'язувати багато складних проблем, але їх неможливо порівняти з проблемами, які торкаються інтересів усіх держав, усього населення земної кулі й впливають на всі сфери суспільного життя: економічну, соціально-політичну, духовну тощо. Тобто мова йде про глобальні проблеми, котрі нині вже не можна повністю розв'язати в рамках окремих держав і навіть груп держав чи географічних регіонів. До життєво важливих глобальних проблем насамперед відносяться проблеми запобігання катастрофічного забруднення навколишнього середовища, в т.ч. атмосфери, Світового океану; забезпечування подальшого економічного розвитку людства необхідними природними ресурсами як відновлюючими, так і невідновлюючими, включаючи продовольство, промислову сировину, джерела енергії. Тому вже наприкінці 60-х рр. ХХ ст. американські професори Д.Медоус і Дж.Форрестер – члени Міжнародної суспільної організації вчених «Римський клуб» зробили спрямований далеко наперед висновок: за збереження існуючих тенденцій науково-технічного прогресу й глобального економічного розвитку на людство першої половини ХХІ ст. чекає глобальна катастрофа. Цей їх умовивід став сенсаційним, оскільки вважалося, що глобальні проблеми можна успішно розв'язати й одним НТП. Проте практика показала, що навіть йдучи в ногу з новими досягненнями НТП, цивілізація прямує не стільки до розв'язання світових проблем, скільки до їх загострення, завдаючи шкоди мільйонам людей і всій біосфері.

З огляду на важкі наслідки появи глобальних проблем, серед яких екологічна стала викликати особливу тривогу, розпочинаючи із 70-х рр. ХХ ст., були прийняті відповідні міжнародні програми, проекти, декларації: «Людина і біосфера» – програма наукових досліджень проблем управління природними ресурсами, ухвалена на XVI сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки і культури (1970р.), «Програма ООН з навколишнього природного середовища» (1972р.) / визначила основи і методи комплексного наукового планування й управління ресурсами біосфери/ та ін. З 1983р. діє Міжнародна комісія з охорони навколишнього природного середовища.

Питання екологічної безпеки поступово визначилися також об'єктами економічної, філософської, соціально-політичної думки і різних міжнародних форумів. Однак твердити, що науковий підхід до суті цієї проблеми, до дослідження причин наростаючого швидкими темпами екологічного лиха (яке може призвести до зруйнування оточуючої людини середовища, до загибелі цивілізації) та формулювання методів його подолання хоч би у загальному узгоджені, не можна.

Якщо одні із зарубіжних вчених причини загострення глобальних проблем, в т. ч. й екологічних, вбачають в переході суспільства від індустріальної до постіндустріальної стадії розвитку (Д.Гелбрейт, Р.Арон), то інші – глобальні проблеми розглядають з урахуванням соціально-економічних, політичних і культурних умов (Р.Фолк, І.Галтунг). Не заперечуючи погляди вищезазначених вчених, представники української науки (С.Соколенко, Ю.Пахомов, А.Філіпенко) вважають, що глобальні проблеми, а серед них й екологічні, все ж таки слід розглядати крізь призму розвитку суспільних відносин. Інакше кажучи, екологічні проблеми мають соціально-економічне підґрунтя і тісно пов'язані з механізмом господарювання, тому їх не можна пов'язувати лише із сучасним етапом НТР. Так, за словами А.Філіпенка, виробничі відносини як соціально-економічна форма розвитку продуктивних сил «є тією суспільною оболонкою, в котрій, власне, здійснюється техніко-технологічна взаємодія суспільства з природою» [1].

Інтенсивний пошук нових і вдосконалення існуючих інструментів колективної екологічної відповідальності продовжується. Всесвітній саміт 2002р. підбив підсумки виконання завдань, проголошених у 1992р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку. Як і тоді (у 1992р.) представники багатьох держав, в т. ч. й України, засудили політику нагромадження матеріальних благ за рахунок руйнування й знищення природи. Генеральна Асамблея ООН констатувала, що більшість країн не виконала взяті на себе зобов'язання, оскільки «не усвідомили важливості глобальної екологічної проблеми». На нашу думку, головна причина тяжкого екологічного становища передусім не в тому, що більшість держав «не усвідомили» важливості виконання взятих зобов'язань, хоча і це має місце, а в існуючому господарському механізмі, основаному на принципах ринкового фундаменталізму, який об'єктивно своєю суттю створює умови для різного роду криз, для загострення цілого ряду протиріч, в т. ч. й протиріччя між людиною і природою.

На жаль, навіть за сучасної кризи продовжує існувати, як ми вважаємо, помилкова точка зору, що таке становище є випадковим і спільними зусиллями його можна подолати. Причому ведуться розмови у більшості своїй навколо фінансів, не торкаючись головного, а саме: системної помилки в моделі розвитку та існуючої парадигми нашого часу, коли над усіма процесами домінує економіка з її спрямованістю на відтворення суспільства споживання – «споживання заради споживання». Тому ми запевняємо, якщо ж у найближчий термін наукова інтелігенція і влада не визначать істинні причини кризових явищ і не буде змінена парадигма розвитку, то рано чи пізно криза повториться, але на більш високому рівні, більш глибока, ніж попередня і з більш тяжкими наслідками.

Підтримуючи точку зору тих вчених, котрі твердять: екологічні проблеми «не можуть бути розв'язані шляхом удосконалення тільки ринкових важелів» [2], ми в даній статті хочемо показати, що саме ідеологія чисто ринкової економіки – все заради наживи і постійне перебування у погоні за нею – не відповідає сучасності. За такого ж підходу планета перетворюється в поле битви за ресурси, а суспільство вступає в протиріччя із законами відновлення природи і це не тільки шкодить їй, а одночасно й людині. Виходячи із вищезазначеного, ми вважаємо, що нинішня модель економічного розвитку явно застаріла, вичерпала себе, а її панування призводить до гострих кризових явищ, які охоплюють продуктивні сили, економічні відносини, політику, ідеологію, духовну сферу. Стосовно ж до господарської діяльності, то вона є не тільки технічною стороною, а й соціальною. Та й людське життя вичерпно продемонструвало, що ринкова економіка сама по собі в її класичному виді не виведе країну на рівень сучасної цивілізації, а, навпаки, може навіть відсунути її на глибоку периферію світового господарства. Вказану ситуацію особливо чітко виявила

сьогоднішня фінансово-економічна криза. Що ж до динамічного розвитку в нинішніх умовах, то він є одночасним запереченням відживаючих форм і методів господарювання й необхідністю формування нових, побудованих на зовсім інших принципах буття для всієї світової спільноти. Такий же підхід повинен стати теоретико-методологічною основою для розробки нових форм і методів господарювання, нової еколого-економічної й соціальної політики. Відносно ж існуючого механізму господарювання, якому органічно притаманні культ грошей, нарощування споживання заради споживання, відсутність духовності, то, реалізуючи його принципи, у нас, звичайно, й надалі загострюватимуться протиріччя між людиною і природою. А високі темпи економічного зростання заради безмежного споживання вже сьогодні призводять до багатьох проблем різного характеру: виснаження озонового шару Землі, глобальних змін клімату, забруднення атмосферного повітря... Навіть за попередніми розрахунками, щорічні збитки від деградації природи оцінюються в розвинених країнах до 2% ВВП, в країнах Східної Європи – до 5%, у т.ч. в Україні – до 15% [3]. Рівень же техногенного навантаження на природне середовище в Україні перевищує аналогічні показники розвинених держав в 4-5 разів. Водночас велика кількість країн продовжує страждати від злиднів, голоду, хвороб. Від зараження забрудненою водою щорічно хворіє більше 500 млн. чоловік, екологічний чинник серед інших у погіршенні здоров'я оцінюється в 30-40%, а якщо брати до уваги онкологічні захворювання, то більше 50%. Крім того, в багатьох районах планети з'явилися «екологічні біженці», котрі вимушені змінити місце проживання. Практика підтверджує, що між забрудненням атмосфери і погіршенням здоров'я людей існує тісний зв'язок: збільшилася кількість хворих на пневмонію, бронхіальну астму, втрачається імунітет тощо. Врешті-решт зростає лік смертей і одночасно з цим зменшується трудовий потенціал.

В Україні ж під загрозою знаходиться генофонд тваринного і рослинного світу. На відміну від розвинених країн (США, Німеччина, Канада), де обробляється близько чверті земель, у нас цей показник перевищує 80%. Наступила небезпека знищення в Україні 531 виду диких рослин та грибів, 380 видів диких тварин [4]. Не кращі показники і в окремих регіонах нашої держави. Найважчий стан в Донбасі – промисловому серці країни. Тут роками спостерігається стійко небезпечний рівень забруднення навколишнього середовища. Адже поруч із 596 териконами, з яких 169 продовжують горіти, розташовані житлові масиви. Плоди абсолютно недбайливого, грабіжницького ставлення до природи катастрофічно загрозливі – Донецька область помітно вимирає. Кожний рік в ній помирає 80 тис. чоловік, а народжується лише 30 - 32 тис. чоловік. Біда ще й в тому, що новонароджені мають дуже слабкий імунітет і багато природжених дефектів. Але ж ці діти потім стануть батьками і не виключено, що наступне покоління буде ще слабкішим. Страхітливою є статистика «соціальних» хвороб, які так чи інакше теж пов'язані з проблемою забруднення навколишнього середовища. На жаль, Україну вже називають зоною не тільки екологічного лиха, а й зоною епідемій (туберкульоз, гепатит...). Загрозливе становище складається в Маріуполі, Кривому Розі, Одесі та інших містах. Статистичні дані свідчать про те, що практично все населення нашої країни споживає неякісну питну воду [5], а рівень канцерогенів в повітрі навіть в гірських районах України перевищує гранично допустиму норму в декілька разів. Як наслідок – спостерігається тривожна тенденція до людської депопуляції, порушення і знищення генофонду нації.

Ось чому ми впевнені, що сучасна світова криза є не тільки фінансово-економічна, а й соціально-політична, моральна і духовна. Це підсумок кон'юнктурно-ліберальної моделі розвитку, за якої контроль з боку держави практично дуже малий, а то й зовсім відсутній. Ще гірше, коли держава, за відсутності контролю з боку

громадянського суспільства, взагалі зростається з бізнесом. Відносно ж культури в широкому розумінні, то лібералізм, на думку цілого ряду вчених, родить одноманітну цивілізацію, а не високу культуру. Вони зазначають: якщо культура несе духовні, естетичні засади, то цивілізація є не чим іншим, як набором модних механістичних правил, формуючих людину по типу високоорганізованої тварини. При цьому матеріальне переважає над духовним. Безумовно, матеріальне має величезне значення, але воно не повинно бути вищим за духовне. Саме за ліберальної моделі розвитку спостерігається витіснення духовного, пропагується культ матеріальних благ, порушується баланс між матеріальним і духовним. Тому лібералізм в його чистому виді і суспільство споживання – це синоніми.

У свій час визначний англійський поет, член парламенту Дж. Байрон відносно тих, для кого головним ідеалом став долар, зауважував, що «їх бог, їх мета, їх радість у дні знегод, їх життя і смерть – доход, доход, доход». Людина стає в опозицію до природи, паразитує на її тілі. Про це також говорив видатний німецький філософ і історик О.Шпенглер (автор теорії культурно-цивілізаційного розвитку). Він вказував, що в світі зародився гомоглобаліс, котрого турбує тільки матеріальний достаток, а для стадії розвитку характерними стали: механіцизм, меркантильність, тенденція до необмеженого розширення сфери виробничої діяльності з дальшим виснаженням природи. Відтоді ситуація тільки погіршилася, оскільки, при зниженні чи відсутності взагалі моральних цінностей, мало кого турбує екологія і соціальні наслідки забруднення навколишнього середовища. У суспільстві починає переважати технократичне мислення, яке, в свою чергу, породжує нещадно-жорстоке ставлення до природи, зникає, здавалося б, проста істина, що природа це не тільки кладова корисних копалин, інших ресурсів, а й людський дім. Тому чим гірше природі, тим гірше людині. До речі, і сьогодні відомий американський економіст Дж. Перкінс зауважує, що вся світова культура перетворилася в страхітливую машину, безперервно з'їдаючи все більшу і більшу кількість палива. У найгіршому разі буде знищено все навкруги і, не маючи іншого виходу, вона на його думку, почне з'їдати саму себе. За таких умов підхід до життя з боку суспільства стає чисто механістичним, меркантильним, в якому все вимірюються грошима, пропагується крайній індивідуалізм і споживацький егоїзм. Зрозуміло, з настанням подібної кризи змінюються цінності, формується поведінка бездуховності, в ході якої, за образним висловлюванням В.Гулевича, «ситність видається за святість, егоїзм – за права людини, а культура – за пережиток минулого».

Що стосується України, то програма переходу від командно-адміністративної системи до ринкової не була обґрунтована теоретично, в переважній більшості носила поверхово-пропагандистський характер (на жаль, таке становище зберігається і сьогодні), відіграла роль димової завіси, за котрою ховалися глибокі політично-економічні, соціальні і моральні процеси далеко не на користь нашої держави й її майбутнього. Адже Україні фактично була «нав'язана» та сама, про яку ведеться мова, ідеологія чистого лібералізму, а разом з нею поставлене завдання: галопуючими методами впровадити англо-сакську модель розвитку. За основу цієї моделі були взяті економічні принципи, розроблені групою спеціалістів із США і втілені в документі «Вашингтонський консенсус». Йшлося про масову приватизацію (порою «приватизацію заради приватизації»), лібералізацію цін, повну відкритість економіки, залучення зовнішніх кредитів тощо. В Україні розпочалося «будівництво» капіталізму XVIII ст., як без активної участі держави, так і без врахування інтересів більшості населення. Негативні ж наслідки відомі і основною причиною їх є сліпе копіювання ліберально-кон'юнктурної моделі розвитку. Причому, впроваджуючи ідеї лібералізму, «наші ліберали» не помітили давнішого усвідомлення Заходом, що ринок сам по

собі не в змозі вирішити цілий ряд як чисто економічних, так і соціальних питань і вони без втручання держави вирішені бути не можуть. Тому вже декілька десятиліть в країнах Заходу діє змішана економіка, в котрій не протиставляється «план» і «ринок», а поєднується. Така модель розвитку не надумана кимось, а є об'єктивним результатом, впливаючим із логіки розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Не випадково, давно в науковій літературі країн Заходу типовими стали словосполучення «кінець лібералізму», «злиденність лібералізму», а відомий американський вчений Р.Нісбет прямо заявив, що лібералізові в сьгоднішніх умовах місце на смітнику історії.

Важливо не забувати і те, що при сліпому наслідуванні такої моделі розвитку цінності крайнього лібералізму: накопичення багатства, нажива, егоцентризм особи вступили в протиріччя з віковими цінностями слов'ян, де визначальними завжди були не нажива і накопичення, а соборні ідеї спільності, взаємодопомоги та колективні цінності. Отже, за нині діючого механізму господарювання держави по самій суті не можуть в повній мірі стати соціальними, духовно багатими, хоча в Конституціях багатьох країн, в т. ч. й України, така мета поставлена, а розв'язання екологічних проблем визначено чи не одним із найважливіших завдань. Тому химерна мрія про можливість побудувати на чисто ліберально-кон'юнктурних принципах державу, в котрій будуть вирішені всі соціальні питання, складовою частиною яких є й екологічні, залишається тільки ілюзією. І не потрібно ігнорувати неодноразово нагадувані як вітчизняними вченими (Ю.Пахомов, А.Філіпенко...), так і зарубіжними (Дж. Сорос, П.Самуельсон ...) думки про те, що ринок ліберального толку робить ринковою не лише економіку, а й ідеологію, політику, мораль. Тим більше, що останнім часом у нашій державі спостерігається багато «нововведень» як в загальноосвітніх школах, так і у ВНЗ. Мова йде про скорочення обсягу годин на вивчення гуманітарних нормативних дисциплін, передовсім соціально-економічних навчальних дисциплін і переведення частини з них в розряд факультативних (соціологія, політологія, політична економія, етика, естетика, логіка та ін.). Робиться це «заради формування широкого світогляду», хоча повинно бути зрозуміло, що без цих навчальних дисциплін, які становлять основу фундаментальних теоретичних знань, є одним з важливих засобів формування наукового світогляду, кардинально міняють систему соціально-гуманітарної підготовки студентської молоді й безпосередньо впливають на загальну культуру кожної особистості, реалізувати головну нашу мету неможливо.

Хотілося б нам чи ні, але за умов скорочення обсягу годин на вивчення нормативних соціально-гуманітарних дисциплін об'єктивно руйнується основоположний принцип виховання, згідно з яким одержання знань є невід'ємною частиною еволюції розуму і формування нового наукового світогляду особистості та її самої. Правда, одночасно з цим велика увага приділяється технічним засобам, їх суспільно-масовій впливовості. Безумовно, нічого в цьому негативного немає, оскільки при їх розповсюдженні (особливо інтернет) людина одержує доступ до всього нового в науці, до духовних скарбів людства. І все ж таки потрібно зрозуміти, що самі по собі технічні засоби масової інформації революції у свідомості не зроблять. Мало того, в умовах ринкової економіки з її критерієм цінності – нажива, прибуток, вони фактично поставлені на службу формування нездорового способу життя молоді. Не випадково, найбільш розповсюдженою рекламою стала: «Живи на повну», «Не стримуй бажання», «Краще разом». Все це породжує не прояв індивідуальності, а інстинкт стадності, нірвани, що досягається шляхом повного відмовлення від усіх життєвих турбот, чуттєвих бажань.

Як наслідок, багато вчених, викладачів скаржаться на те, що студенти все менше шукають істину, не думають про освіченість в широкому розумінні, а більше задаються

питанням: навіщо ось це і чи можна його продати. Широка ерудиція й освіченість виходять з «моди», їх більше цікавить диплом з вищою освітою заради кар'єри, а знання, які не набирають товарної форми, мов, непотрібні. Про це свідчать і соціологічні дослідження. А практика підтверджує, що при відсутності загальної культури чекати на розширення світогляду не доводиться. Напевно, не випадково, що сьогодні Україна займає одне з перших місць в світі по розповсюдженню алкоголю серед молоді взагалі й, дуже прикро, серед 13-15-річних школярів. Статистика засвідчила, що дві третини проданих касет – це «твори» масової культури низької проби, в т. ч. порнографічні, розпутні, розбещуючі людей.

Цих проблем торкаються й видатні вчені Заходу (Ж.-Ф. Ліотар, П.Дракер). Вони звертають увагу на те, що система навчання, в якій витіснені або безладно викладаються дисципліни, формуючі загальну культуру, призводить до відсутності логіки в мисленні, до зниження ерудиції. Що стосується прийнятих законів, які направлені на виховання загальної культури й її складової частини – екологічної, то, на думку цих вчених, формальне існування законів не є гарантією в формуванні екологічної культури. Остання повинна стати мірою сутності людини, а її виховання потребує зміни критерію цінності, нового підходу до природи саме як до сфери людської діяльності заради її відтворення. Та й в Європі і на Заході у цілому множаться лави противників «суспільства масового споживання» (до речі, як уже говорилося, наявність такого суспільства – одна з причин фінансово-економічної й екологічної криз), бо вони не убачають його ідеалом для наслідування. Наприклад, з точки зору відомого німецького філософа Ф.Хіршеля, сьогодні ворогом номер один треба вважати таку цивілізацію, яка основана на грошах і користі, вигоді, тобто позбавлена сутності, бездуховна, де моральність не є первинною. Він також розмежовує поняття культури і цивілізації, називаючи країни Заходу цивілізацією (точніше було б назвати роздольною цивілізацією), а країни Сходу – носіями великих культур. Близький до нього в своїх поглядах французький історик і соціолог А. де Бенуа. Духовність Заходу він називає вигаданою, уявною, оскільки суспільство, яке базується на ліберально-кон'юнктурній моделі розвитку, об'єктивно породжує і провокує найнижчі, найпідліші людські інстинкти заради того, щоб робити гроші. А відомий російський соціолог П.Сорокін (з 1922р. проживав в США, професор Гарвардського університету) запевняв, що там перемішані всі ціннісні орієнтації, а суспільство морально деградує і перетворюється в «суспільство звалища», без мети, без ідеї, оскільки бажання збагачуватися, скопідомувати ідеєю назвати не можна.

Таким чином, глобальні проблеми сучасності, серед яких екологічна є чи не найбільш гострою, слід розглядати з двох боків. З одного боку, це деградація і виснаження продуктивних сил, що призводить до катастрофічного погіршення навколишнього середовища; з другого – це криза суспільних відносин, прямує до цивілізаційного тупика. Нинішня ж світова криза в більшій мірі є соціально-культурною, моральною кризою, ніж економічною (але й як наслідок ліберально-кон'юнктурної моделі розвитку).

Враховуючи це, в суспільстві все чіткіше формується думка і в певній мірі робляться висновки: якщо й далі робити наголос на нарощування виробництва, то екологічної катастрофи не запобігти, бо вже сьогодні промисловість – це такий вулкан, який при його виверженні знищить все живе. Ось чому вихід потрібно шукати у використанні альтернативних, нетрадиційних джерел: сонячних, геотермальних, приливних, енергії вітру та хвиль, біоенергії. Перевага цих джерел не тільки в тому, що вони не забруднюють навколишнє середовище, а й в тому, що вони необмежені і невичерпні. Наприклад, загальна кількість сонячної енергії, яка досягає поверхні Землі, майже в 7 разів більша світового потенціалу ресурсів органічного палива. Наукою

доведено, що використання лише 0,5% цього запасу, може задовольнити світову потребу в енергії на тисячоліття. Так, вже сьогодні при використанні сонячної і вітрової енергії зайнято біля 2,5 млн. чоловік, а робочих місць тут більше від їх в нафтовій і газовій галузях. Популярність же альтернативних, нетрадиційних джерел енергії стала державною політикою в США; вітряки – характерна нинішня картина для них. В США у вітроенергетичному секторі робочих місць більше, ніж в усій вугільній промисловості, а що ж до державних інвестицій, то вони все частіше направляються в галузі, які виробляють економічно чисту енергію.

З урахуванням великих переваг використання сонячної енергії, держави Західної Європи планують до 2020р. задовольнити чистим тепlopостачанням до 70% житлового фонду. Цікаво, що в більшості цих країн розроблені і прийняті закони, котрі надають пільги як виробникам, так і споживачам альтернативних, нетрадиційних видів енергії. Думається, що й Україні потрібно пильну увагу звернути на сонячну енергію і застосовувати її в системі гарячого водopостачання й опалення. Особливо інтенсивно сонячна енергія може бути поставлена на служіння в південних регіонах. Але сказати, що ці можливості вже впевнено використовуються, не можна, хоча в Криму діє геліоелектростанція на рівні експерименту (до речі, на Кіпрі 90% житла і готелів обладнані сонячними обігрівачами, в Ізраїлі – 65% ...). І все ж таки позитивний приклад є. Так, на Одеській залізниці активно здійснюються комплексні екологічні заходи по раціональному використанню природних ресурсів. В локомотивному депо Одеса-Заставна встановлені 24 сонячні колектори. Геліоустановки, а вони найбільш зручні для перетворення енергії сонячної радіації в теплову, електричну і до того ж екологічно чисті, забезпечують підігрів води для санітарного і технологічного споживання (з травня по жовтень). Витрати на виготовлення геліоустановок повністю окупилися за 2 роки і 9 місяців. Це ж економічна сторона, не говорячи про екологічну. Інтересні такі дані: викиди при роботі сонячного гарячого водopостачання дорівнюють 2,3 кг пилу, а при традиційному джерелі тепла вони дорівнюють 467 кг; сірнистого ангідриду – 1,3 кг (раніше 25кг), окису азоту – 3 кг (57кг), чадного газу – 0 (101 кг).

Сьогодні треба науково обґрунтовано і надзвичайно переконливо доводити не тільки про використання альтернативних джерел, а й про насущну необхідність формування у населення планети найвищого ступеня екологічної культури, наукового екологічного світогляду. Мовою науки йдеться ж про вироблення нового суворого наукового зразка світорозуміння (світосприйняття) і практики (цілеспрямованої діяльності людей), про створення нової парадигми розвитку людства, насамперед культурної, світоглядної парадигми, нової стратегії гармонійного розвитку світового співтовариства і біосфери. Визначення стратегії збалансованого розвитку людського суспільства і біосфери потребує об'єднання й прийняття колективних рішень такого рівня, який докорінно змінить організаційні основи суспільства в напрямі загальнопланетарної інтеграції. Це вже не якісь, хоча і важливі рішення окремого екологічного характеру, не просто модернізація, а екотехнічний переворот, єдине соціоприродне середовище. Ми вважаємо, що в широкому розумінні навколишнє середовище – це не тільки природне середовище, оточуюче людину, а й середовище економічне, екологічне, соціальне і духовне, висококультурне. Щоб зберегти себе як суспільне явище, людина повинна змінити спосіб життя. А висока моральна, екологічна, економічна, правова, політична, фізична культура та культура розумової (інтелектуальної) і фізичної праці та відпочинку в таких умовах перетворюється у визначальний фактор суспільного розвитку.

Науковим фундаментом нового світогляду виступає класичне вчення про біосферу Землі та еволюціонування її в нову фазу – ноосферу, створеного академіком В.Вернадським (1926р.). За нашого часу перед людством найнагальнішою й є проблема

перебудови біосфери як життєво активної оболонки земної кулі в ноосферу (від грец. *noos* – розум і *sphaira* – сфера, середовище) – сферу розуму, сферу взаємодії суспільства і природи, в межах якої розумна людська діяльність стає вирішальним чинником її розвитку. Саме для ноосфери як якісно нової форми організованості, нового еволюційного стану біосфери, що виникає при взаємодії суспільства і природи, характерний тісний взаємозв'язок законів природи із законами мислення і соціально-економічними законами. Тому вчення В.Вернадського про біосферу та перебудову її колективним розумом і працею людства в ноосферу й визначає його подальший шлях на засадах оптимізації дійсно-гармонійних взаємовідносин суспільства і природи як цілого. Певна річ, в усіх науках потрібно відмежовуватися від теорій чи концепцій, в яких немає місця відновленню природних багатств і покращанню оточуючого людину середовища. Взаємна ж обумовленість і комплексний характер екологічних проблем передбачають, що їх послідовне наукове дослідження і поступове розв'язання може успішно здійснюватися лише завдяки співробітництву вчених різних спеціальностей в системі гуманітарних, природничих і технічних наук. Та одним з найактуальніших завдань вчених світу сьогодні повинна бути всебічна розробка науково обґрунтованої парадигматичної еколого-соціально-економічної моделі розвитку.

Відгуком на ці глобальні, всесвітні, загальноцивілізаційні проблеми є виникнення низки міжнародних організацій («Рух за єдиний світ», «Єдиний дім людства»...) та появи різних концепцій чи теорій суспільного розвитку, в т.ч. науково-технічного, соціально-економічного і духовного розвитку. Однією з них є концепція «сталого розвитку», проголошена Міжнародною конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992р.). Рух же людства до сталого розвитку має здійснюватися за повного викоренення в усіх країнах світу стереотипів мислення, які зневажають, нехтують можливості гармонійного еволюціонування біосфери і породжують аморальне, безвідповідальне ставлення до забезпечення екологічної безпеки. Саме такий рух людства – ноосферогенезис – повинен привести в майбутньому до передбаченої В.Вернадським сфери розуму. В концепції «сталого розвитку» та в деяких інших (концепції «якості життя», «етики розвитку», «екорозвитку», «соціально-екологічного розвитку» тощо) увага переноситься з відносин між людьми і матеріальним багатством на відносини між людьми в найширшому й повному розумінні. Так чи інакше всі вони торкаються екологічних, економічних, соціальних, політичних, психологічних і духовних аспектів життя й сходяться на тому, що економічне зростання, котре супроводжується виснаженням природних ресурсів, забрудненням навколишнього середовища, погіршенням якості життя загострює проблему збереження цивілізації та виживання людства. Мовиться ж про розвиток, в якому повинні реалізуватися три принципи його виміру: екологічна безпека, економічне зростання, соціальний прогрес.

Щоправда, є й такі погляди, представники яких твердять, мов, потрібно повернутися до «золотого віку», тобто «назад до природи» [6]. Безумовно, життя перебудовується, а розвиток продуктивних сил і виробничих відносин приводить до того, що і механізм господарювання зазнає змін. Він трансформується із ринкового у класичному виді в не чисто ринковий. До нього все більше включаються соціальна і економічна функції, що стають невід'ємною частиною діяльності суспільства. Йдеться ж про гармонійне сполучення в діяльності підприємств таких цілей, як випуск екологічно чистої продукції і не заподіяння при цьому навіть щонайменшої шкоди навколишньому середовищу, а під економічною теорією розвитку взагалі вже починає розумітися «не економічне зростання за будь-яку ціну», а «створення екологічного суспільства». З'являються різні концепції планетарної соціальної відповідальності, в котрих ставиться питання про формування загальнолюдських культурно-етичних

норм, серед яких центральне місце займає екологічна культура [7]. Їх зміст одержав відображення і схвалення в останніх виступах Генерального секретаря ООН.

Подібні думки висловили й політичні лідери 20-тки в Давосі (2008р.), в Лондоні (2009р.) і зовсім недавно в Пітсбурзі, заявивши, що надії на вільний ринок, який все відрегулює, є помилковими, а тому економіку потрібно взяти під контроль держави. Остання ж повинна виконувати координуючу роль при вирішенні економічних, екологічних і соціальних питань. Найбільш чітко цю думку висловили Федеральний канцлер ФРН А.Меркель, Президент Французької Республіки Н.Саркозі. Критикують ліберально-кон'юнктуру модель економіки і центральні засоби масової інформації США («Вашінгтон пост»), Великобританії («Гардіан») та ін., називаючи її паразитарною системою.

Зазначимо, що і в Конституції України зафіксовані засади екологічного законодавства. Прийнятий Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»; його положення одержали певний розвиток в ряді інших законів та їх кодексів, в постановах Верховної Ради України. І все ж нормативно-правова база, регулююча екологічні відносини, оставляє бажати кращого, тим більше, що за останній час екологічна ситуація в Україні не поліпшилася. Очевидно, потрібно кардинально змінити еколого-соціальну політику на основі природоохоронного законодавства, котре відпрацьовується відповідно до сьогоденних умов.

На перспективу для розв'язання екологічних проблем і ліквідації наслідків з ними пов'язаних необхідно застосовувати адміністративні, правові та екологічні важелі (екологічні субсидії, позики, кредити, квоти), що дасть змогу накопичувати кошти на спеціальних екологічних фондах або на державному рахунку для їх цільового використання. Варто використовувати й ефективні важелі ринкового типу: введення плати за природні ресурси, включення в ринкову ціну витрат, які необхідні для компенсації екологічної шкоди. Важливо заохочувати (головним чином, шляхом податкових пільг) природоохоронні заходи, тоді як екологічні правопорушення – негайно припиняти і застосовувати до порушників екологічного законодавства України відповідні види невідворотних, неминучих покарань. Перед державою стоять завдання по створенню державних кадастрів, удосконалення системи планування і прогнозування природокористування, розробка нормативно-правових документів, контроль за їх виконанням тощо.

Сьогодні ж переважає політика недостатньо суворих штрафів у боротьбі за навколишнє середовище. Применшувати ж такі заходи не слід, оскільки вони стимулюють суб'єктів господарювання до раціонального використання природних ресурсів і лише їх – зовсім замало. Адже треба вже серйозно боротися з явно наростаючою на всій планеті Земля надзвичайною ситуацією, яка містить у собі небезпеку остаточно неусувного забруднення й необоротно руйнівної зміни навколишнього природного середовища та біосфери в цілому. І ось тут можна взяти для певного зразка США, де ні один закон не приймається, якщо не враховані екологічні складові, які є для них навіть більш значущі, ніж економічні. США в своїх державних кордонах вже почали показувати, як треба серйозно підходити до розв'язання екологічних проблем: повністю відмовилися від використання пластикових пакетів, котрі дуже складно утилізувати, замінивши їх паперовими пакетами; люди визнали за краще щось купувати з матер'яними (матерчатими) і паперовими авоськами (сітками) в руках; всюди запроваджено роздільне збирання сміття, а на сміттєпереробні заводи привозять вже розсортовані відходи (залишки виробництва, побуту ...).

На жаль відповідних правил США не завжди дотримується у своїй зовнішній політиці. Так, з абсолютно неповажних причин більшу частину відходів різними шляхами відправляють на переробку в інші країни; на своїй території американці

вولیють цього не робити, бо все-таки шкідливо. А що ж до войовничих кіл, то вони взагалі не збираються відмовлятися від можливості ведення навіть екологічних війн на територіях далеких від них держав, створивши апокаліптичну геофізичну зброю «Харп», яка може при її використанні викликати катастрофічні наслідки в будь-якому регіоні Землі.

Безперечно, і нашій країні необхідно брати все позитивне в інших країнах і не забувати використовувати ряд повчальних методів вирішення екологічних питань із нашого минулого. Головним же є зміна філософії життя, образу мислення, як в кожній країні, так і в рамках всієї світової спільноти. Необхідні кардинально нові концептуальні підходи і практичні заходи для розв'язання глобальних проблем сучасності, в т.ч. й екологічної. В рамках світового господарства, на міжнародному рівні визначальними мають стати такі методи співробітництва як: виробнича кооперація в рамках дальшого поглиблення міжнародного поділу праці, освоєння і раціональне використання нових екологічно безпечних видів енергії, природних ресурсів, обмін науково-технічною інформацією, фахівцями, проведення спільних екологічних експертиз, природоохоронних акцій та особливо ж координація дій на рівні світової співдружності, створення міжнародних фінансових фондів і банків для вирішення складних питань сьогодення.

Із вищевикладеного матеріалу дослідження видно, що в наш час світова цивілізація перебуває у небезпечному стані. Природно, поняття економічного розвитку, суспільного прогресу взагалі потребують негайної переоцінки з урахуванням першочергового відтворення всієї сукупності еколого-економіко-соціальних умов, а також під кутом зору того, що господарську діяльність не слід розглядати тільки з техніко-технологічної сторони, оскільки вона одночасно є і соціальною. Глобальна екологічна криза примушує людство опам'ятатися, оглянути наслідки своєї, переважно безжалісної до природи, діяльності, бо неймовірно довго ігнорувалася свята істина, що стан здоров'я суспільства і кожної людини, зокрема, прямо пропорційно залежить від стану природи, головно, біосфери. Коли вже всім ясно, що суспільство переступило межі дозволеного відносно біосфери, світова наука має розробити загальну програму глибокого дослідження, високої організації й всебічного контролю процесів у суспільстві. Адже розвиток суспільства, як вказував академік В.Вернадський, є неперервний ланцюг виникнення і розв'язання протиріч. Одне з них – протиріччя поєднання еволюції розуму, технології, виробничо-господарської діяльності та біосфери. Вчені природничих наук нині мають постійно й обґрунтовано доводити, чому неприпустимо і наскільки вже небезпечно сукупна діяльність людського суспільства зайшла за межі дозволеного втручання в життя біосфери, природи, а вчені гуманітарних (суспільних) наук – відкривати шляхи досягнення і підтримки суворої розмірності виробничої діяльності й поведінки (дій і вчинків; способу життя) всього населення планети Земля відповідно до об'єктивних обмежень.

Отже, підхід до екологічної проблеми повинен бути комплексним, глобальним, оскільки самостійно розв'язати дану проблему не в змозі навіть економічно розвинені країни. У нашої ж планети є перезріла потреба, під егідою ООН, силами міжнародних організацій, покликаних координувати спільні дії держав з охорони навколишнього природного середовища, кращих представників природничих, гуманітарних і технічних наук в найближчий час розробити єдині парадигматичні еколого-економіко-господарсько-соціально-культурні умови як гарантовану основу еволюції розуму у всій світовій спільноті, еволюціонування біосфери в ноосферу – сферу розуму, розумного регулювання біосоціальних процесів, морально-гуманістичного єднання людини і природи.

Безумовно, за так званого нинішнього порядку в світі, котрий спирається на силу воєнно-політичних союзів і ще остаточно не зійшов з арени міжнародних відносин, вирішення цих складних й масштабних питань утруднене чи навіть неможливе. Зрозуміло, що умовою формування нового планетарного екологічного мислення повинна стати політика мирного співіснування та економічного й науково-технічного співробітництва між країнами на принципах незалежності, рівноправ'я і взаємної вигоди сторін, надійного захисту людства від загрози війн, найшвидшої ліквідації термоядерної (і хімічної) зброї під міжнародним контролем для створення на всій земній кулі безпечного еколого-економіко-господарсько-соціального середовища, життєдайного її потенціалу. Реалізація цієї благородної мети передбачає проведення структурних перебудов, зміну макроекономічної політики, об'єднання зусиль в дослідженні й мирному використанні космосу і т.д. Щоб розв'язати глобальні проблеми сучасності, в т.ч. й екологічну, потрібно встановити новий єдиний світовий порядок, гарантуючий рівну еколого-соціально-економічну безпеку всіх країн. В рамках такого загальносвітового порядку Україна повинна зайняти достойне, гідне місце.

Список літератури

1. *Світова економіка* /Філіпенко А.С. та ін. – Київ: Либідь, 2007. – С.473.
2. *Корнійчук Л.* Економічне зростання і сталий розвиток //Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 89.
3. *Гахович Н.* Стан і проблеми екологізації промислового виробництва //Економіка України. – 2008. – № 4. – С.73.
4. *Міжнародна економіка*/ За ред. Рум'янцева А.П. – Київ: Знання, 2006. – С. 444.
5. *Дахно І.І.* Світова економіка. – Центр навч. л-ри, 2008. – С.39.
6. *Романенко М.* Ноосферно-екологическая парадигма развития человечества //Персонал. – 2002. – № 9. – С. 48.
7. *Бутко Н., Мурашко Н.* Генезис социальной ответственности бизнеса и его становление в Украине // Экономика Украины. – 2009 . – №7. – С.74-85.

Еколого-соціальна направленість суспільного розвитку як настоятельна необхідність сучасності.

Вдовиченко А.Н., Нагайник В.А.

Научно доказано, що дійсний на принципах ринкового фундаменталізму механізм господарювання розжигает стремление к наживе, варварское отношение к природе, обостряет противоречия между ею и человеком, создает условия для экологической катастрофы. Мировое сообщество должно же предотвратить это путем разработки и соблюдения новой парадигмы развития, формирования единого экологического мировоззрения, социоприродной среды, в которой обеспечивается примат духовного над материальным, изменяется образ жизни.

Ключевые слова: *рыночный фундаментализм, технократическое мышление, новая парадигма развития, социально-экологическая модель, социально-природная среда, экологическое мировоззрение.*

Envirosocial trend of community development as an insistent need of the present.

A.N. Vdovichenko, V.A. Nagainik

It is scientifically well-proven that a management mechanism operating on principles of market fundamentalism kindles aspiration to making money, barbarian attitude towards nature. It makes contradictions between environment and man more apparent and creates conditions for an ecocatastrophe. World community ought to prevent it through creation and observance of a new paradigm of development, shaping up a unified environmental world outlook and socionatural environment where the primacy of spiritual over material is asserted and the life pattern is changed.

Keywords: *market fundamentalism, technocratic thought, new paradigm of development, social-and-environmental model, socionatural environment, environmental world outlook.*